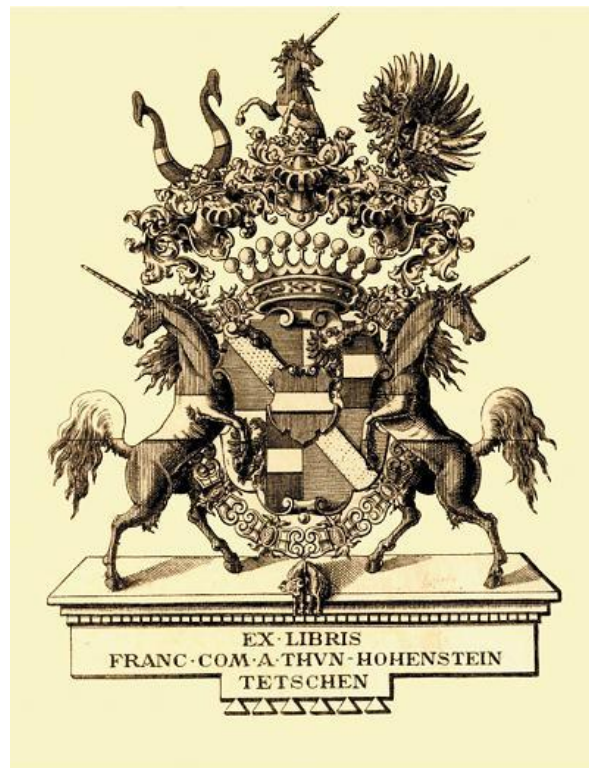
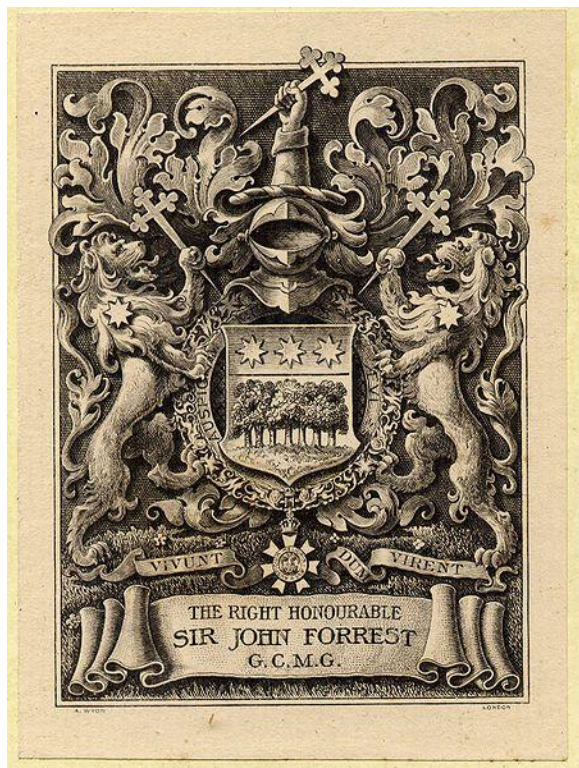

Ekslibris, (łac. *ex libris* - z książek) - znak własnościowy danego egzemplarza książki, najczęściej ozdobny, wykonany w technice graficznej, z imieniem i nazwiskiem właściciela księgozbioru (np. stylizowanymi inicjałami), lub z nazwą instytucji. Typowy ekslibris jest małą zadrukowaną karteczką przyklejoną do wewnętrznej strony okładki. W prostszej formie może to być np. pieczętka. W polskiej terminologii istnieje słowo "księgoznak", jednak jest rzadko używane. Pierwsze znane i datowane polskie ekslibrisy pochodzą z roku 1516 (1517?); należały do biskupa Macieja Drzewickiego z Drzewicy w Ziemi Radomskiej - późniejszego kanclerza wielkiego koronnego i zarazem wrocławskiego, arcybiskupa i prymasa Polski. Był to znak drzeworytniczy wykonany prawdopodobnie w wiedeńskiej oficynie Hieronima Wietora z Lubomierza na Dolnym Śląsku. Zabytki te sprawiają, że Polska zalicza się do krajów o najstarszych tradycjach ekslibrisowych. Posługiwanie się ekslibrisem jest uważane za wyraz wysokiego szacunku i dbałości o książki, jak również wysokich potrzeb kulturalnych ich właściciela. Pośrednio ekslibris ma również motywować do podobnej dbałości (i do terminowego zwrotu) osoby, którym dana książka jest wypożyczana. Ekslibris ma również za zadanie zabezpieczanie księgi przed kradzieżą lub zgubieniem. Ekslibris artystycznie wykonany w szlachetnej technice graficznej podnosi walory artystyczne książki, dając świadectwo bibliofilskiego do niej stosunku. Ekslibrisy wykonane pięknie, lub też należące do znanych osób dodatkowo podnoszą wartość kolekcjonerską danego egzemplarza.

Historia exlibrisa. Najstarsze oznaczenia własnościowe na książkach pojawiły się w Europie w drugiej połowie XIV wieku, na kartach rękopisów. Początkowo znak określał tylko właściciela rękopisu, ale nie ozdobił manuskryptu. Owe proste formy oznaczenia własności książki były dwojakiego rodzaju: krótkie odręczne noty właściciela lub dłuższe zapiski, często uzupełniane wiadomością o miejscu sporządzenia lub nabycia rękopisu. Z chwilą, gdy księgi rękopiśmienne przestały być tylko skarbnicą wiedzy, ale stały się dziełem sztuki, pojawiły się piękne iluminacje, znak własnościowy wzniósł się na wyżyny. Pełnił funkcję ochronną, wskazywał właściciela rękopisu, a ozdobnie namalowany podnosił wartość iluminowanych kodeksów. Te najstarsze formy znaku własnościowego to herby i gmerki właścicieli rękopisów. Umieszczane były przeważnie na dolnym marginesie pierwszej karty tekstu. Najstarszymi malowanymi znakami własnościowymi z XIV wieku są herby: Bogoria i Szeliga, z I połowy XV wieku: Jastrzębiec, Nałęcz, Ciołek. W II połowie XV wieku pojawiło się znacznie więcej namalowanych herbów. Do najbardziej znanych należą: Prus III, Poraj, Wieniawa, Ogończyk. Zwyczaj ozdabiania ksiąg rękopiśmiennym znakiem książkowym w postaci malowanego herbu trwał przez cały wiek XV. Badania naukowe nad malowanymi ekslibrisami prowadził w Polsce ks. Leon Formanowicz, kanonik kapituły przy Katedrze Gnieźnieńskiej oraz archiwariusz i bibliotekarz Biblioteki Kapitulnej, kolekcjoner polskich ekslibrisów. Wszystkie zebrane materiały podczas II wojny światowej uległy zniszczeniu, a ks. Formanowicz zginął w Dachau.

Forma exlibrisa. Najstarszym wyobrażeniem ekslibrisu jest motyw heraldyczny. Herby i gmerki właścicieli ekslibrisów, włączane zazwyczaj we floraturę marginalną iluminowanych kodeksów pojawiły się już pod koniec XIV wieku. Przez cały wiek XV znak własnościowy wskazywał właściciela herbem, był nierozzerwalnie związany z tekstem książki zarówno treściowo, jak też estetycznie. Ekslibris zaaklimatyzował się w postaci herbów malowanych na rękopisach pergaminowych i papierowych na parę wieków przed wynalezieniem druku. Forma ta stała się załączkiem późniejszego supereklibrisu i ekslibrisu właściwego, w kształcie ozdobnej kartki. Ozdabianie rękopisów malowanymi ekslibrisami należało do iluminatora. Iluministyczne efekty uzyskiwano przez obfite stosowanie do dekoracji malarskiej plastycznego złota. Obok artystów zakonnych malarstwem książkowym zajmowali się iluminatorzy świeccy.

Projektowanie ekslibrisów jest jedną z dziedzin grafiki artystycznej. Ich tworzeniem zajmowało się wielu znanych grafików, rytowników i typografów. Zbieranie ekslibrisów jest jedną z dziedzin kolekcjonerstwa. Organizowane są również wystawy, poświęcone wyłącznie tej tematyce.

Typowe XV wieczne exlibrisy

Superexlibris, (supralibros; łac. super = na, nad, ex libris = z książek) znak własnościowy książki wytłoczony na zewnętrznej stronie przedniej okładki. Przedstawia zazwyczaj herb, monogram lub inny symbol właściciela książki. Superexlibris wykonany dekoracyjnie stanowi z reguły centralny motyw zdobniczy oprawy. Pierwsze superexlibrisy pojawiły się na terenie Francji, Niemiec i Polski w XV wieku. Największą popularność zyskały w XVI wieku. W późniejszych wiekach były stosowane rzadziej w związku z rozpowszechnieniem się exlibrisu. Obecnie mianem superexlibrisa nazywa się naklejkę z sygnaturą książki, umieszczoną na zewnętrznej stronie jej okładki.

Przykłady typowych XV i XVI wiecznych superexlibrisów.